

УДК 338.24

О. Ю. Бігальська,
аспірант, Українська академія друкарства, м. Львів

СТРАТЕГІЧНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ У МАЙБУТНЬОМУ

У статті розглянуто діяльність господарств населення, як однієї із форм підприємницької структури у сільській місцевості. Наведено та узагальнено шляхи та методи диверсифікаційних пристосувань їхньої діяльності, що дасть змогу підвищити їх продуктивність, збільшити джерела отриманого доходу та бути більш пристосованишими до мінливих умов зовнішнього середовища.

Public farms activities as one of the configurations of entrepreneurship in rural area are considered in the article. Roads and methods of theirs diversification of activity which gives them more possibility to extended theirs productiveness, to increase sources of income and be the most adapt to variable conditions of external surroundings are made and extended.

Ключові слова: господарства населення, диверсифікаційні пристосування, індивідуальне підприємництво, стратегічний напрям розвитку, сільське господарство.

ВСТУП

Селянські господарства поступово стали реальністю українського села. Головна їх мета — прибуткове товарне виробництво сільськогосподарської продукції. Проте впродовж останніх років господарствам населення України характерний постійний спад ділової активності, яка супроводжується наростанням фінансової кризи та обмеженості їх сімейних бюджетів. Одна з головних причин такої тенденції — недостатньо розвинена ініціативна та підприємницька діяльність їх власників. До того ж при відсутності їх державної підтримки останні можуть опинитися в кризовому становищі. Саме тому їх власникам необхідно самостійно обирати напрями подальшого стратегічного розвитку, формувати альтернативні варіанти щодо організації своєї господарсь-

кої діяльності. Ця проблема на сучасному етапі розвитку аграрного сектора належить до найбільш актуальних, значущих та перспективних. Питання діяльності та розвитку господарств населення як однієї з форм індивідуального підприємництва були висвітлені у працях багатьох вчених, зокрема Березівського П.С. [11 с. 20—24], Мельника Л.Ю. і Макаренка П.М. [8 с. 3—10], Майовця Є. [9], Шаповалова І.О. [5 с. 112—116] тощо. Проте більшість з них розглядають господарства населення лише як форму ведення сільськогосподарського виробництва. Однак частина вчених, зокрема Губені Ю.Е. [7 с. 18—20], Дем'янчук О.І. [10 с. 131—135], Липчук В.В. [1 с. 106—109], Онисько С.М. [12 с. 104—109], Свиноус І.В. [4 с. 147—151], Травіна Т. [13], є більш ширшими у своїх переконаннях і досліджують

не лише аграрну, але й позааграрну діяльність даних господарських суб'єктів економіки. Зокрема, автор переконаний, що для більш ефективного функціонування господарств населення у майбутньому, власникам останніх потрібно інтенсивніше впроваджувати різноманітні диверсифікаційні заходи щодо своєї діяльності. Проте, на нашу думку, деякі конкретні заходи даного роду діяльності є вивчені не достатньо, що й зумовлює необхідність подальшого нашого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою нашого дослідження є удосконалення і систематизація різноманітних напрямів диверсифікаційних змін у діяльності господарств населення України і визначення їх впливу на господарську діяльність та конкурентоспроможність на ринку останніх.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сучасному етапі розвитку села перед його жителями та перед власниками господарств населення постає проблема підвищення продуктивності діяльності своїх господарств. Одним із шляхів її вирішення, на нашу думку, є обрання особистими селянськими господарствами нового для сільського господарства стратегічного напрямку розвитку — диверсифікації виробництва. Даний напрям, як показує світовий приклад, не потребує значних капіталовкладень ззовні, але гарантує отримання високих кінцевих результатів як для приватного сектора, так і для держави в цілому. Більш того, він тісно пов'язаний з проблемами зайнятості населення, ефективного використання фінансових ресурсів, охорони навколишнього середовища, що значною мірою залишається предметом теоретичних і методологічних досліджень у галузі суспільного виробництва, яке здійснюється у формі приватного землекористування.

У світовій практиці поняття багатофункціонального розвитку сільських територій тісно пов'язане зі збільшенням частки несільськогосподарських видів діяльності. У світі вже протягом декількох десятиліть відбувається активне пропагування диверсифікації видів економічної діяльності на сільських територіях, що традиційно також були лише місцем ведення сільського господарства. Завдяки активній діяльності у цьому напрямі, згідно даних зарубіжних вчених, вже на початку ХХІ століття 30—35% доходів домогосподарств на сільських територіях

(зокрема, 42% в Африці, 40% у Південній Америці та 32% в Азії) отримувалися від здійснення не сільськогосподарських видів діяльності [14].

Вищезазначене дає всі підстави вважати, що для подальшого ефективного функціонування дрібних виробників сільськогосподарської продукції, виробництво має бути не єдиним напрямом індивідуального приватного підприємництва на селі. На нашу думку, багатофункціональність розвитку сільських територій означає, що завдяки відповідним державним механізмам підтримки та сприяння розвитку як сільського господарства, так і несільськогосподарських видів економічної діяльності, ці території повинні перетворитися на повноцінну частину національного господарства, де населення буде користуватися благами за якістю та кількістю максимально прирівняними до урбанізованих систем з ідентичними можливостями особистого (кар'єрного) розвитку та забезпечення економічного достатку.

У світлі вищесказаного, диверсифікація видів економічної діяльності на сільських територіях покликана знизити рівень бідності та забезпечити максимально можливу кількість населення джерелом доходів. Водночас, при активному розвитку унікальних та конкурентоспроможних видів діяльності, для здійснення яких сільські території використовуються як перевага, а не трактуються як недолік, можливим є вихід на достатньо високий рівень прибутковості, що дасть поштовх до подальшого розвитку сільської місцевості та виникнення суміжних чи обслуговуючих суб'єктів підприємництва. Фактично будь-яка сільська територія має потенціал до певних видів діяльності і, при правильному його використанні та додатковій підтримці (інвестиційній, фінансовій, інфраструктурній чи інформаційній), вона може розвинутися у самодостатній комплекс, де поява та розвиток одних видів підприємництва призведе до створення інших, тим самим створюючи передумови до постійної соціально-економічної еволюції місцевості.

Завдяки диверсифікаційним процесам господарства населення мають можливість проникати в інші галузі економіки. Це дає змогу їм отримувати доходи, які перерозподіляються для розвитку як диверсифікаційних змін, так і основних видів діяльності. Дуже часто освоєні напрями такого пристосування пов'язані з операційним виробничим процесом у сільському господарстві і лише

доповнюють його, забезпечуючи таким чином безперервність проходження. Саме впровадження диверсифікаційних змін дає можливість їх впровадникам досягти стабільності власного розвитку та сільського господарства в цілому.

Диверсифікація є способом розвитку підприємницької структури, що полягає в освоєнні виробництва нових товарів, товарних ринків, а також видів послуг, що включає не просто диверсифікацію товарних груп, але й розповсюдження підприємницької діяльності на нові та не пов'язані з основними видами діяльності організації.

Важливим чинником, який зумовлює впровадження диверсифікаційних процесів, є існування конкуренції, яка поставила особисті господарства населення на один рівень із сільськогосподарськими підприємствами та фермерськими господарствами. Адже конкуренція — це "боротьба між товаровиробниками за вигідніші умови виробництва і збуту товарів та послуг, за привласнення найбільших прибутків" [3 с. 164]. Одним із методів цієї боротьби можуть бути диверсифікаційні зміни, а саме — диверсифікація виробництва у господарській діяльності особистих селянських господарств.

Певного роду диверсифікація є порівняно не новим явищем для господарств населення, яке було викликане необхідністю пристосуватися щодо змін споживчого ринку, посилення конкуренції та настання несприятливих умов їхнього функціонування. Диверсифікація була інструментом, за допомогою якого використовувалися комбінації переваг щодо здійснення нових більш прибуткових господарських процесів у сфері своєї діяльності. І, як свідчить практика, господарські структури, котрі застосовували її щодо виробництва, були більш стійкими, конкурентоспроможними і такими, що спромоглися пережити кризові періоди своєї діяльності.

Проте, на сучасному етапі свого розвитку, ми вважаємо, що особистим селянським господарствам необхідне подальше застосування диверсифікації (можливо в дещо іншому напрямку), оскільки це може забезпечити їм ряд переваг. По-перше, вона є важливим засобом управління фінансовими ризиками. Якщо, скажімо, даного роду господарство отримує переважну частку прибутку від реалізації якогось одного виду продукції, то погіршення кон'юнктури ринку по даній продукції або стихійного лиха типу епізоотії може призвести до серйоз-

них економічних втрат або навіть до збитковості. В умовах диверсифікації виробництва втрати прибутку по одних групах товарів можуть бути компенсовані завдяки одержанню більшого прибутку від реалізації інших видів продукції.

По-друге, диверсифікація дає змогу досліджуваним нами господарствам повніше використовувати свої матеріальні ресурси, землю та робочу силу і завдяки цьому пом'якшити сезонність виробництва, підвищити свою зайнятість, отримати додатковий дохід від своєчасної і продуманої галузевої маневреності, швидше нарощувати обсяги виробництва тих видів продукції, на які є попит і формується прийнятна ціна, а також частково скорочувати виробництво інших видів продукції, по яких стала проявлятися несприятлива кон'юнктура ринку.

По-третє, диверсифікація малого аграрного підприємництва, зокрема галузева вертикально інтегрована диверсифікація, дає змогу їм отримувати синергійний ефект і тим самим, за однакових інших умов, підвищувати ефективність виробництва.

Отже, особистим селянським господарствам при розробці стратегії виробничої діяльності необхідно враховувати не тільки плюси і мінуси диверсифікації виробництва, а й зіставляти галузі і тісно пов'язаний з ним ризик порушення фінансової стабільності.

Таким чином, диверсифікаційні зміни, здійснювані ОСГ, повинні проходити такі етапи свого розвитку — планування; практична реалізація; оцінка результатів

На першому етапі повинні визначатися мета диверсифікації та вибиратися напрями для її реалізації з врахуванням наявних та потенційних можливостей. Другий етап полягає у безпосередній підготовці ресурсів та розподілі повноважень і освоєнні вибраного, не звичного для господаря, виробничого процесу. На третьому етапі здійснюється оцінка результатів впровадженого новаторства і, за необхідності, відбувається коригування процесу диверсифікації виробництва, що має на меті підвищити її соціальні, економічні, екологічні, організаційні і виробничі наслідки.

Як показує світова практика, доцільним є розвиток диверсифікації діяльності особистих селянських господарств, коли в одному господарстві поєднуються кілька видів діяльності, що дасть змогу бути більше пристосованим до мінливих умов зовнішнього середовища. Саме тому ми вважаємо, що для більш

ефективнішої діяльності запропоновані нами господарства населення як форми підприємницької діяльності повинні передбачати дво-профільну, а то і ширшу, орієнтацію. Головною метою такої їх діяльності, як правило, має бути одержання додаткових грошових доходів для фінансування подальшої діяльності чи піднесення свого життєвого рівня. Зокрема, в умовах невеликих за розмірами селянських господарств при їх низькій технічній та технологічній оснащеності, позааграрні прибутки можуть бути одним з джерел нагромадження капіталу.

Використовуючи досвід Європейського Союзу у сприянні розвитку несільськогосподарських видів економічної діяльності на сільських територіях, потрібно виділити такі основні потенційні їх напрями [15]:

- діяльність у туристичній сфері, зокрема агротуризму;
- виробництво енергії на основі відновлювальних джерел;
- діяльність у сфері культури, мистецтва та національно-етнічної спадщини;
- розвиток соціальних послуг;

Взагалі, господарську діяльність диверсифікованих господарств населення, на нашу думку, доречно було б поділити на аграрну та позааграрну діяльність. Господарська діяльність, що пов'язана з аграрним виробництвом притаманна особистим селянським господарствам з давніх давен. Диверсифікаційні зміни у ній будуть мати мінімальний характер, зокрема новизною може слугувати переробка сільськогосподарської продукції та виробництво "екологічно чистої" продукції. Щодо останнього, то особисті господарства населення завжди в історії свого існування відзначалися натуральністю та екологічністю вирощуваних ними продуктів. Дану свою перевагу вони і надалі можуть використовувати для завоювання ринку "екологічно чистих продуктів харчування", адже попит на них з року в рік зростає. Як свідчать результати соціологічних опитувань, у Німеччині (Берлін) — 30% громадян купують екологічну продукцію часто, 28% купують її зрідка, 55% готові платити більше за якість. В Україні ж результати соціологічних опитувань щодо попиту на екологічно чисту продукцію складають таку картину — 36,5% громадян України виявили бажання купувати екологічну продукцію, 13,5% громадян відмовилися від її придбання, 30% громадян взагалі не володіють інформацією про екологічно вирощену продукцію [6].

Господарська ж діяльність, пов'язана з позааграрним підприємництвом особистих селянських господарств, є так званою новизною в Україні. Проте, як показує практика високорозвинених держав, позааграрне підприємництво агроформувань є високоприбутковою сферою ведення бізнесу. В Україні, ми вважаємо, особистим господарствам населення потрібно розвивати таку поза аграрну діяльність, яка є притаманною сільському населенню як результат нашого культурного, історичного на національного розвитку. Серед напрямів поза аграрного підприємництва могли б бути:

— торгівля, саме вона забезпечує швидкий оборот капіталу та приносить стабільні і одночасно високі прибутки, адже не потребує наявності великого капіталу та не несе високих затрат, які пов'язані з рекламою і маркетинговою діяльністю;

— туризм на території сільської місцевості (агротуризм, екотуризм чи сільський туризм), який являє собою вид додаткової підприємницької діяльності селянського господарства, що полягає у наданні туристичних послуг у сільській місцевості з використанням власного потенціалу, котрий формує обсяги послуг, що надаються, та їх економічний ефект. Агротуризм є формою туризму, який пов'язаний з функціонуючими господарствами населення. Продукція, вирощена ними, використовується на харчування рекреантів даного виду туризму. Екотуризм — форма туризму, яка орієнтується на пізнання особливостей природи та культури сільської місцевості. Туризм сільський є формою туризму, що використовує весь потенціал сільської місцевості, а саме господарську діяльність, вирощену продукцію, свійських тварин;

— іншою формою позааграрного підприємництва господарств населення може бути підприємництво у сфері надання послуг населенню щодо оздоровлення, рекреації та дозвілля, так званого зеленого туризму.

Підводячи підсумок до вищезазначеного, слід також відмітити, що виробничі процеси щодо диверсифікації в аграрному секторі не лише приносять певні результати економічного характеру, але й виконують певні функції, комплексний, прояв яких позитивно впливає на поточний та перспективний розвиток особистих селянських господарств і сільської місцевості загалом:

— соціальна функція, яка приводить до зниження рівня міграційних процесів на селі, зростання кількості сільських жителів, збільшен-

ня доходу і покращення добробуту сім'ї, підвищує відчуття власника та господаря на землі і сприяє покращенню соціальної інфраструктури сільської місцевості;

— економічна функція, яка знаходить свій прояв у збільшенні особистими господарствами населення валової продукції, відродженні старовинних сільських промислів та створенні умов для економічного і соціального розвитку інших суб'єктів господарювання на сільських територіях;

— екологічна функція, дія якої проявляється у раціональнішому використанні та прискореному відтворенні земельних ресурсів та у дбайливішому ставленні до природних багатств сільської місцевості.

Для позитивного прийняття диверсифікації і її подальшим стимулом є реальна допомога державних органів влади особистим селянським господарствам шляхом надання дотацій, податкових пільг та інших привілеїв їх подальшого розвитку. На законодавчому рівні слід прийняти закони, які стосувалися б регулювання аграрного сектора, а місцевими органами самоврядування потрібно безперервно контролювати та слідкувати за станом розвитку сільського господарства з урахуванням регіональних особливостей. Важливе місце у такій державній політиці повинне належати питанням диверсифікації господарської діяльності господарств населення як одним з основ формування альтернативних джерел зайнятості сільського населення і розвитку додаткових робочих місць.

ВИСНОВКИ

Стратегія подальших трансформацій аграрної сфери потребує концентрації навколо такої системоутворюючої ідеї, яка сприяла б ліквідації деформацій менталітету селян і консолідувала суспільство навколо реформ. Вищеописані напрямки реалізації диверсифікації виробництва в сільському господарстві проявляються у соціальному розвитку регіону. Маємо всі підстави вважати, що в сукупності вони уможливають ще один наслідок диверсифікаційних змін — розвиток соціальної інфраструктури, який проявляється у декількох напрямках. Найголовніший з них полягає у збільшенні можливостей для вдосконалення інфраструктури через органи місцевого самоврядування. Адже впровадження диверсифікації виробництва селянськими господарствами поліпшує результати їх діяльності.

Література:

1. Липчук В.В., Курило С.М. Перспективи розвитку особистих господарств населення // Економіка АПК. — 2001. — № 3.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. — К.: Академія 2000. — Т.1. — 864 с.
3. Економічний словник-довідник. — К.: Феміна, 1995. — 368 с.
4. Свиноус І.В. Розвиток партнерських взаємозв'язків поргово-посередницьких структур з господарствами населення // Економіка АПК. — 2004. — № 7.
5. Шаповалова І.О. Передумови розвитку малого бізнесу на селі // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2002. — № 6.
6. Липчук В.В. Форум 2011 Внутрішні та глобалізаційні чинники трансформаційних процесів у сільському господарстві України.
7. Губені Л.Ю. Індивідуальне підприємництво на селі // Економіка АПК. — 1995. — № 6.
8. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М. Сутність аграрних домогосподарств та їх основні економічні характеристики // Економіка АПК. — 2007. — № 3.
9. Майовець Є. Аграрне підприємництво в Україні: Монографія. — Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. — 428 с.
10. Дем'янчук О.І. Розвиток процесу само зайнятості на селі // Економіка АПК. — 2002. — № 7.
11. Березівський П.С., Михалюк Н.І. Формування приватних організаційних структур та розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі Львівщини // Економіка АПК. — 2002. — № 1.
12. Онисько С.М., Шматковська Т.О. Соціально-економічні умови функціонування особистих селянських господарств // Економіка АПК. — 2009. — № 12.
13. Травіна Т. Диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. — 2005. — № 2.
14. Не сільськогосподарська зайнятість в сільській місцевості України: [Електронний ресурс] // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. — Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2005/U13_ukr.pdf.
15. Study on Employment in Rural Areas [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemloyment/sera_report.pdf.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2012 р.